

دانشگاه پیام نور

دانشکده هنر و رسانه

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته پژوهش هنر

گروه هنر

زیبایی‌شناسی در فرش چهارمحال و بختیاری:

مورد مطالعه، نقوش فرش‌های خشتی

ندا فخر

استاد راهنما: دکتر الیاس صفاران

استاد مشاور: دکتر امیرحسین چیت‌سازیان

شهریور ۱۳۹۱

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخاق»

با تشکر و قدردانی بسیار از:

مساعدت و همکاری کلیه کسانی که به اینجانب در انجام این پژوهش یاری رسانده‌اند. مراتب تقدیر و تشکر صمیمانه خود را تقدیم می‌نمایم خدمت استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر صفاران به جهت راهنمایی‌های بی‌دریغ و بی‌شائبه ایشان در کار تدوین و مساعدت در اتمام این پایان‌نامه. موفقیت روزافزون ایشان را در راه خدمت به نظام آموزشی کشور از درگاه پروردگار متعال آرزو مندم.

از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر چیت‌سازیان، که همواره در دوران تحصیل از آمیزه‌های بسیار ارزشمند ایشان بهره‌مند گشته و در پژوهش و نگارش این رساله سؤالات مرا سخاوتمندانه پاسخ‌گو بوده‌اند و به عنوان مشاور یاری و مساعدت فرموده‌اند تشکر و قدردانی می‌نمایم. از جناب آقای دکتر آیت‌اللهی که زحمت مطالعه و داوری پایان‌نامه را بر عهده داشتند و به پربار شدن مطالب رساله کمک نمودند، سپاسگزاری می‌کنم.

سپاس فراوان نثار استاد فرهیخته و فرزانه سرکار خانم دکتر مقبلی که صادقانه مرا از فیض همکاری و همراهی ارزشمندشان بهره‌مند نمودند.

همچنین لازم می‌دانم از دوستان عزیز و گرامی جناب آقای مهندس بهرام معرفت و سرکار خانم منیر امینی به سبب پشتیبانی و همکاری بی‌شائبه‌شان کمال تقدیر و تشکر را به عمل آورده، از ایزدمنان توفیق ایشان را مسئلت نمایم.

همتم بدرقه ی راه کن ای طایر قدس که دراز است ره مقصد و من نوسفرم...

چکیده

انواع فرش و به خصوص قالی از عمده‌ترین دستبافته‌های استان چهارمحال و بختیاری می‌باشد که در روستاها، عشایر و شهرهای این استان رواج دارد. اصالت نقوش و رنگ‌آمیزی آن مبین ذهن خلاق، تلاش خستگی‌ناپذیر، لطافت طبع و ژرفای اندیشه هنرمند بافنده است که دارای جنبه‌های زیبایی-شناختی قابل توجهی است. بنیان‌های زیبایی‌شناسی هنری نگاره‌های منقوش در فرش استان چهارمحال و بختیاری و به خصوص فرش‌های خشتی که از شناخته‌شده‌ترین و زیباترین فرش‌های این خطه می‌باشند، فراتر از جنبه‌های تزئینی صرف می‌باشند. شناخت این مبانی اهمیت ویژه‌ای در شکل‌گیری مبانی زیبایی‌شناسی فرش ایران دارد.

هدف اصلی پژوهش حاضر، شناخت فرهنگ تصویری فرش چهارمحال و بختیاری بر مبنای اصول زیبایی‌شناسانه و تحلیل طرح‌ها و نقوش فرش این استان می‌باشد. بر این مبنا طرح‌ها و نقوش فرش چهارمحال و بختیاری تحلیل و مهم‌ترین ویژگی‌ها و خصوصیات که موجب زیبایی در فرش آن گشته ارزیابی شده‌اند.

این پژوهش یک تحقیق توصیفی است که از یک سو با استفاده از روش کتابخانه‌ای برای جمع‌آوری اطلاعات نظری با شیوه اسنادی - تاریخی و از سوی دیگر از روش پیمایشی در روش میدانی و مشاهده و مصاحبه استفاده شده است.

کلید واژگان: زیبایی‌شناسی، فرش، طرح خشتی، چهارمحال و بختیاری

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه ۱

فصل اول: کلیات پژوهش

۱-۱ شرح و بیان مسئله ۵

۲-۱ سؤالات پژوهش ۵

۳-۱ ضرورت پژوهش ۶

۴-۱ سابقه پژوهش ۶

۵-۱ فرضیه پژوهش ۷

۶-۱ اهداف پژوهش ۷

۷-۱ روش انجام پژوهش و جامعه آماری ۸

فصل دوم: مفاهیم نظری

۱-۲ هنر ۱۰

۲-۲ زیبایی ۱۲

۳-۲ زیبایی‌شناسی ۱۵

۴-۲ فرش ۱۸

۵-۲ زیبایی‌شناسی فرش ۲۰

۶-۲ چهارمحال و بختیاری ۲۱

۷-۲ صنایع دستی چهارمحال و بختیاری ۲۳

فصل سوم: فرش بافی در استان چهارمحال و بختیاری

۱-۳ چهارمحال و بختیاری و فرش بافی ۲۶

۲-۳ قالی لچک ترنج ۳۰

۳۲..... ۳-۳ قالی گل مینا

۳۳..... ۴-۳ قالی یلمه

۳۶..... ۵-۳ قالی گل پتو

۳۷..... ۶-۳ قالی سرو و کاج

۴۰..... ۷-۳ قالی بی بی باف

۴۱..... ۸-۳ فرش های اولاد

فصل چهارم: طبقه بندی نقوش فرش های خشتی چهار محال و بختیاری

۴۳..... ۱-۴ فرش خشتی (طرح و نقش)

۵۲..... ۱-۱-۴ نقش مایه های گیاهی

۵۳..... ۱-۱-۱-۴ درختی

۵۷..... ۱-۱-۱-۱-۴ درخت سرو

۶۰..... ۲-۱-۱-۱-۴ درخت کاج

۶۱..... ۳-۱-۱-۱-۴ درخت بید

۶۵..... ۴-۱-۱-۱-۴ درخت انگور

۶۷..... ۵-۱-۱-۱-۴ درخت بادام

۶۸..... ۲-۱-۱-۴ ختایی و اسلیمی

۷۸..... ۳-۱-۱-۴ گلدانی

۷۹..... ۴-۱-۱-۴ گل فرنگ

۸۱..... ۵-۱-۱-۴ محرابی

۸۳..... ۶-۱-۱-۴ بته

۸۸..... ۲-۱-۴ نقش مایه های جانوری

۸۹..... ۱-۲-۱-۴ حیوانی

۹۰..... ۱-۱-۲-۱-۴ آهو

۹۱.....	۲-۲-۱-۴ پرندگان
۹۴.....	۱-۲-۲-۱-۴ مرغ و درخت
۹۸.....	۲-۲-۲-۱-۴ گل و مرغ
۹۹.....	۲-۲-۲-۱-۴ طاووس
۱۰۲.....	۳-۲-۲-۱-۴ پروانه
۱۰۳.....	۴-۲-۲-۱-۴ خروس
۱۰۴.....	۴-۱-۴ بندخشت یا قلمدان
۱۰۹.....	۵-۱-۴ حاشیه و طره
۱۱۰.....	۲-۴ فرش خشتی (رنگ)
۱۱۴.....	۳-۴ جدول‌ها
فصل پنجم: نتیجه‌گیری	
۱۲۷.....	۱-۵ جمع‌بندی فصل‌ها
۱۲۸.....	۲-۵ نتیجه‌گیری کلی
۱۳۲.....	فهرست منابع
۱۳۶.....	فهرست منابع تصاویر
۱۳۷.....	فهرست اعلام
۱۴۲.....	چکیده انگلیسی

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان
۳۱	۱-۳ نمونه‌ای از طرح لچک‌ترنج .....
۳۲	۲-۳ نقش مایه ترنج در طرح گل‌مینا .....
۳۳	۳-۳ نمونه‌ای از طرح گل‌مینا .....
۳۵	۴-۳ طرح یلمه ترنجی یا یک‌حوض .....
۳۵	۵-۳ طرح یلمه شکرلو .....
۳۶	۶-۳ طرح یلمه خشتی .....
۳۷	۷-۳ طرح گل‌پتو .....
۳۸	۸-۳ طرح سرو و کاج .....
۳۹	۹-۳ قاب گل‌خورشیدی، قاب کاج و قاب سروی .....
۳۹	۱۰-۳ نمونه‌ای از طرح قاب‌سماوری .....
۴۵	۱-۴ قالیچه با طرح گلستان .....
۴۵	۲-۴ قالیچه چهارمحال با طرح خشتی .....
۴۵	۳-۴ طرحی از یک باغ ایرانی .....
۴۷	۴-۴ قلمدان با نقش گل‌لوتوس و نقش شش‌ضلعی .....
۴۸	۵-۴ آنالیز یک طرح خشتی .....
۵۰	۶-۴ فرش خشتی چهارمحال و بختیاری .....
۵۱	۷-۴ فرش خشتی چهارمحال و بختیاری .....
۵۶	۸-۴ نمونه‌هایی از خشت چمن .....
۵۷	۹-۴ نمونه‌هایی از خشت پامرغی .....
۵۹	۱۰-۴ نمونه‌هایی از نقش مایه سرو در خشت سرو .....
۵۹	۱۱-۴ نمونه بافت نقش مایه سرو در حاشیه فرش خشتی .....
۶۰	۱۲-۴ نمونه‌هایی از نقش مایه کاج در خشت کاج .....
۶۳	۱۴-۴ آنالیز نقش مایه بید در خشت بید .....

- ۶۴ ..... ۱۵-۴ نقش شاخه بید در قالی‌های سامان، قهفرخ، شلمزار و چالشر
- ۶۶ ..... ۱۷-۴ نمونه‌هایی از نقش‌مایه انگور در خشت انگور
- ۶۷ ..... ۱۸-۴ نمونه‌هایی از حجاری‌های قلعه چالشر با نقش درخت انگور
- ۶۸ ..... ۱۹-۴ نمونه‌هایی از خشت بادام
- ۷۰ ..... ۲۰-۴ نمونه‌هایی از خشت گل
- ۷۱ ..... ۲۱-۴ نمونه‌هایی از خشت اسلیمی
- ۷۱ ..... ۲۲-۴ نمونه‌هایی از خشت اسلیمی (چنگال)
- ۷۲ ..... ۲۳-۴ نمونه‌هایی از خشت گل‌بیاز
- ۷۳ ..... ۲۴-۴ خشت شاه‌عباسی
- ۷۳ ..... ۲۵-۴ نمونه‌هایی از خشت از خشت همه‌گل
- ۷۴ ..... ۲۶-۴ نمونه‌هایی از خشت سه‌گل
- ۷۴ ..... ۲۷-۴ نمونه‌هایی از خشت دست‌دلبر
- ۷۵ ..... ۲۸-۴ نمونه‌هایی از خشت ابرو
- ۷۵ ..... ۲۹-۴ نمونه‌هایی از خشت سوسک
- ۷۶ ..... ۳۰-۴ نمونه‌هایی از خشت قیچی
- ۷۶ ..... ۳۱-۴ نمونه خشت گل‌پنجه‌ای
- ۷۷ ..... ۳۲-۴ نمونه‌هایی از خشت گل‌بشقابی
- ۷۷ ..... ۳۳-۴ نمونه‌هایی از خشت پاگره‌ای
- ۷۸ ..... ۳۴-۴ نمونه‌هایی از خشت گل‌صلیبی
- ۷۹ ..... ۳۵-۴ نمونه‌هایی از خشت گلدانی
- ۸۱ ..... ۳۶-۴ نمونه‌هایی از خشت گل‌فرنگ
- ۸۲ ..... ۳۷-۴ نمونه‌هایی از خشت محرابی
- ۸۵ ..... ۳۸-۴ نمونه‌های خشت مادر و بچه
- ۸۶ ..... ۳۹-۴ نمونه‌های خشت بته قهرو آشتی

- ۴-۴۰ نمونه‌های از خشت بته ۸۶
- ۴-۴۱ نمونه هایی از خشت شش‌بته..... ۸۷
- ۴-۴۲ خشت سه‌بته ۸۷
- ۴-۴۳ نمونه هایی از خشت گل‌بته‌دار ۸۷
- ۴-۴۴ بته کاج ۸۸
- ۴-۴۵ نمونه‌هایی از خشت جانوری با نقش مایه آهو ۹۱
- ۴-۴۶ نمونه‌هایی از خشت پرنده ۹۴
- ۴-۴۷ نقش‌مایه پارچه ابریشمی بافته شده در ری ۹۵
- ۴-۴۸ نمونه‌هایی از تصویر مرغ‌ودرخت در خشت پرنده ۹۶
- ۴-۴۹ نمونه‌هایی از نقش مرغ‌ودرخت در فرش خشتی ۹۷
- ۴-۵۰ نمونه‌هایی از خشت مرغ و درخت و مار ۹۸
- ۴-۵۱ نمونه‌هایی از تصویر گل‌وبلبل در خشت پرنده ۹۹
- ۴-۵۲ نمونه‌هایی از نقش‌مایه طاووس در خشت پرنده ۱۰۲
- ۴-۵۳ نمونه هایی از خشت با نقش‌مایه پروانه ۱۰۳
- ۴-۵۴ نمونه‌هایی خشت با نقش‌مایه خروس ۱۰۴
- ۴-۵۵ انواع طرح قلمدان ۱۰۵
- ۴-۵۶ نمونه‌هایی از قلمدان بازوبندی ۱۰۶
- ۴-۵۷ نمونه هایی از رایج‌ترین نقوش در حاشیه ۱۰۷
- ۴-۵۸ آنالیز طرح‌های رایج در حاشیه و طره ۱۰۷
- ۴-۵۹ نمونه‌هایی از نقوش طره ۱۰۹
- ۴-۶۰ نمونه‌هایی از حاشیه و طره با نقوش جانوری ۱۱۰
- ۴-۶۱ تغییر در رنگ با نقش یکسان ۱۱۳

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۱۱۵	۱-۴ نمودار کل طرح فرش خشتی چهارمحال و بختیاری
۱۱۶	۲-۴ جدول آنالیز یک طرح خشتی جانوری
۱۱۷	۳-۴ جدول آنالیز یک طرح خشتی جانوری ۲
۱۱۸	۴-۴ جدول آنالیز یک طرح خشتی گیاهی
۱۱۹	۵-۴ جدول آنالیز یک طرح خشتی گیاهی ۲
۱۲۰	۶-۴ انواع نقش مایه درختی در خشت‌ها
۱۲۱	۷-۴ انواع نقش مایه شاه‌عباسی در خشت‌ها
۱۲۱	۸-۴ نمونه‌هایی از نقش مایه پرنده برگرفته از فرش خشتی چهارمحال و بختیاری
۱۲۲	۹-۴ انواع نقش مایه بته در خشت‌ها
۱۲۳	۱۰-۴ انواع نقش مایه محراب در خشت‌ها

مقدمه

هنر صناعی فرش از برجسته‌ترین شاخص‌های فرهنگ ایران است که با قدمتی هزاران ساله، جایگاه متمایز خود را به دلیل کارکردهای فراوان حفظ نموده است. فرش ایران ویژگی‌های زیبایی‌شناسانه‌ای در خود دارد که توجه، کاربرد و حفظ این ویژگی‌ها، باعث ماندگاری این هنر-صنعت، ثبت ارزش-های فرهنگی-هنری ایران و تداوم بازرگانی و صادرات فرش این کشور خواهد شد. مقام و شأن فرش دستباف ایران ایجاب می‌کند بنیان‌های زیبایی این فرش‌ها را برای فزونی بخشیدن به درک اثر مورد توجه قرار دهیم. از آنجا که هنر مناطق مختلف ایران نقش‌ها و طرح‌های منحصر به فرد خود را دارند، شناخت بنیان‌های زیبایی‌شناسانه آن‌ها اهمیت ویژه‌ای در شکل‌گیری مبانی زیبایی‌شناسی فرش ایران دارد.

مردم چهارمحال و بختیاری از کهن‌ترین اقوام ایرانی ساکن دامنه‌های زاگرس می‌باشند که در طی زمان به پیروی از سنن و معیارهای زیباشناسانه قوام‌یافته در خاطرات قومی خویش به خلق نقوش بر آثار هنریشان اقدام نموده‌اند. دستبافته‌های استان چهارمحال و بختیاری از تنوع و گستردگی نسبتاً زیادی برخوردار است. این کثرت انواع، به انضمام قریحه‌گزینش‌گر و طبع لطیف خالقین آن موجب ظهور نقش‌مایه‌ها و آرایه‌های بی‌شماری گشته است. فرش دستباف بختیاری از پرنقش‌ترین زیراندازهای ایران به حساب می‌آید که علاوه بر مواد اولیه مرغوب و کیفیت عالی بافت، دارای جنبه‌های زیبایی‌شناختی قابل‌توجهی است (ابراهیمی‌ناغانی، ۱۳۸۸: ۱). نقوش فرش دستبافت بختیاری صرفاً منظومه‌های تزئینی قلمداد نمی‌شوند و ابعاد زیبایی‌شناسی هنری آن‌ها فراتر از تزئین صرف می‌باشد (همان: ۸).

ویژگی‌های بارز فرش‌های چهارمحال و بختیاری در ارزش‌های دیداری و زیبایی‌های طرح و رنگ این دستبافته‌های فاخر نهفته می‌باشد. بی‌تردید جنبه‌های هنری و فرهنگی این فرش‌ها را نیز در ویژگی‌های طرح و نقش آن باید جست. بنابراین برای استمرار این شکوهمندی، لازم است به شناسایی و معرفی ریشه‌های هنری و فرهنگی طرح‌ها و آرایه‌های فرش چهارمحال و بختیاری بپردازیم. همچنین معرفی و شناخت طرح‌های مورد استفاده در فرش این استان جهت احیا نقش‌های

اصیل آن و حفظ هویت فرهنگی و تاریخی منطقه و جلوگیری از منسوخ شدن این نقوش که حکایت از فرهنگ و تمدن دیرینه این خطه را دارند؛ مسأله‌ای حائز اهمیت است.

رایج‌ترین طرح در میان دیگر انواع طرح‌های فرش چهارمحال و بختیاری طرح خشتی است. این طرح یکی از کهن‌ترین طرح‌های فرش به حساب می‌آید و پیشینه بافت آن به قدیمی‌ترین فرش شناخته شده موجود یعنی پازیریک باز می‌گردد؛ به اعتقاد آقای نصیری استفاده از این طرح در بختیاری چنان رایج است که اگر منشأ آن را از این ناحیه بدانیم سخنی به گرافه نگفته‌ایم (نصیری، ۱۳۷۴: ۷۷). به دلیل ماهیت خاص طراحی طرح خشتی چهارمحال و بختیاری، این طرح جلوه‌ای از تمام دیگر طرح‌های منطقه را در خود مشهود می‌سازد.

مبحث کلی این تحقیق بر شناخت مهم‌ترین ویژگی‌ها و خصوصیات پدیدآورنده زیبایی در فرش چهارمحال و بختیاری با محوریت نقوش فرش‌های خشتی استوار است. همچنین در پی آنیم که بدانیم الگوها و معیارهای مشترک طرح‌های فرش چهارمحال و بختیاری چیست و ویژگی‌های متمایز زیبایی‌شناسی فرش چهارمحال و بختیاری نسبت به فرش‌های دیگر نقاط ایران کدام است؟

در واقع هدف از انجام تحقیق حاضر اینست که به تعیین اصول زیبایی‌شناختی در نقش‌مایه‌های فرش چهارمحال و بختیاری و تحلیل طرح‌ها و نقوش فرش این منطقه به منظور معرفی و احیا طرح‌ها و نقوش منحصر به فرد آن برای توجه و به کار بردن آن‌ها بپردازیم، تا کمکی به تبیین جایگاه نقش‌مایه‌های اصیل فرش این استان در فرهنگ، اجتماع و اقتصاد این منطقه و احیاء و بازآفرینی نقش‌مایه‌های اصیل فرش آن باشد.

به همین منظور دو فرضیه در این پایان‌نامه مطرح شده است که عبارتند از:

۱. گرایش به مفاهیم و نمادهای طبیعت‌گرایانه در طرح‌ها و نقوش فرش چهارمحال و بختیاری

دارای جایگاه ویژه می‌باشد.

۲. طرح‌ها و نقوش فرش چهارمحال و بختیاری متأثر از فرهنگ، باورها و ویژگی‌های اجتماعی

مردمان آن خطه می‌باشد.

این پایان‌نامه شامل ۵ فصل می‌باشد که در فصل اول کلیات تحقیق مطرح و به معرفی بیشتر تحقیق پرداخته شده است. فصل دوم اختصاص به مبانی نظری دارد. فصل سوم پایان‌نامه حاضر کلیات فرش

چهارمحال و بختیاری را بیان داشته و در ادامه مهم‌ترین طرح‌های فرش این منطقه را معرفی می‌نماید. فصل چهارم متشکل از سه بخش می‌باشد که در بخش اول آن طرح و نقش فرش‌های خشتی چهارمحال و بختیاری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و ضمن معرفی و تفسیر طرح‌ها و نقوش منحصر به فرد فرش خشتی چهارمحال و بختیاری به شناخت مهم‌ترین ویژگی‌ها و خصوصیات که موجب زیبایی در فرش چهارمحال و بختیاری شده است می‌پردازیم. در بخش دوم آن رنگ در فرش‌های خشتی چهارمحال و بختیاری ارزیابی شده و در پایان بخش جداول کلی از الگوهای به کارگیری نقوش در این فرش‌ها ارائه شده است. فصل پنجم به بررسی نتایج حاصله از تحقیق اختصاص دارد.

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱ شرح و بیان مسئله

هنر فرش یکی از اصلی‌ترین هنرهای صناعی و البته از برجسته‌ترین شاخص‌های فرهنگ ایران است. فرش اگرچه هنری کاربردی است که در زیر پای ایرانی قرار دارد؛ ولی جسم و روح او را به عوامل فرح‌بخش و لذت‌آفرین زیبایی‌ها پرواز می‌دهد. و این خاصیت هنر صناعی است که با وجود کاربرد جدی و عینی که در زندگی روزمره دارد، حامل بار عمیق معنایی در دنیای زیبایی‌شناختی خود است. شناخت بنیان‌های زیباشناسانه ذاتی فرش ایران در جهت حفظ این ویژگی‌ها، باعث ماندگاری این هنر-صنعت، ثبت ارزش‌های فرهنگی-هنری ایران و تداوم بازرگانی و صادرات فرش این کشور خواهد شد.

در فرش هر منطقه از ایران با مجموعه‌ای از عوامل منحصربه‌فرد زیبایی‌شناسی روبه‌رو می‌شویم. فرش چهارمحال و بختیاری نیز دارای جنبه‌های زیبایی‌شناختی قابل توجهی است. جنبه‌های هنری و فرهنگی این فرش‌ها را در ویژگی‌های طرح و نقش آن باید جست. هنرمند بافنده این منطقه در روند تکامل آثار خود، نقش مایه‌های نوینی را چه به ضرورت و چه بر مبنای ذوق و قریحه آفرینشگر، ابداع نموده است. از این رو شناخت دستمایه‌های هنری ایشان چه در قالب فرآورده‌ای کاربردی، و چه به عنوان محمل و بستری برای هنرنمایی ایشان اهمیت ویژه‌ای دارد. در این میان تأکید بر مایه‌های هنری این دستبافته‌ها مخصوصاً طرح و نقش در ادراک این ملاحظات جایگاه ویژه‌ای می‌یابد. در این بررسی قصد، تحلیل فرش چهارمحال و بختیاری با محوریت فرش‌های خشتی این منطقه، که برجسته‌ترین و مطرح‌ترین طرح فرش استان و جلوه‌ای از دیگر طرح‌های منطقه می‌باشند، است تا با شناخت عوامل زیبا در آن به بیان دلایل عظمت این فرش‌ها در طول زمان‌های متمادی بپردازیم.

۱-۲ سؤالات پژوهش

این پایان‌نامه درصدد پاسخ دادن به سؤالات زیر است:

۱. میزان تنوع طرح‌ها و نقوش فرش چهارمحال و بختیاری به چه صورت است؟
۲. الگوها و معیارهای مشترک طرح‌های فرش چهارمحال و بختیاری چیست؟

۳. ویژگی‌های متمایز زیبایی‌شناسی فرش چهارم‌محال و بختیاری نسبت به فرش‌های دیگر نقاط ایران کدام است؟

۴. عوامل موثر بر زیبایی‌شناسی فرش چهارم‌محال و بختیاری با تأکید بر جایگاه طرح خشتی چیست؟

۳-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش

فرش چهارم‌محال و بختیاری از شناخته‌شده‌ترین فرش‌های منطقه‌ای ایران است و جایگاه حائز اهمیتی در فرش این سرزمین دارد. طرح‌های فرش چهارم‌محال و بختیاری تنوع زیادی دارد؛ این منطقه سابقه بسیاری در تولید انواع فرش با شیوه‌های بافت و طرح‌های مختلف دارد. طرح خشتی که از شاخص‌ترین طرح‌های فرش این استان است از شهرت زیادی حتی در سطح جهان برخوردار است. از نظر تاریخی قدیمی‌ترین فرش شناخته شده موجود (پازیریک) طرح خشتی دارد. بنابراین شناخت و بررسی ابعاد مختلف فرش این منطقه و رشد کیفی و کمی آن می‌تواند در رشد صادرات غیرنفتی و اقتصاد کشور سهم به‌سزایی داشته باشد. از سویی حفظ، احیاء و ترویج طرح‌های اصیل نیازمند شناخت است و از سویی دیگر، از آنجا که اولین عامل مؤثر بر تقاضا و خرید فرش، طرح و نقش آن می‌باشد، لذا بررسی ابعاد زیبایی‌شناسی این طرح‌ها و نقوش دارای اهمیت وافر و شایان توجهی می‌باشد.

۴-۱ سابقه پژوهش

یکی از مقدماتی‌ترین مراحل شروع یک کار تحقیقی بررسی پیشینه پژوهش است. در زمینه زیبایی‌شناسی فرش بررسی‌هایی صورت گرفته است. همچنین تنی چند از دانشجویان، زیبایی‌شناسی در فرش دستباف را موضوع پایان‌نامه خود قراردادده‌اند. نمونه‌هایی از این تحقیقات به قرارزیرند:

آقای مجید نکویی (۱۳۸۰)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «تجلی اصول زیباشناسانه هنر ایران در فرش‌های ایرانی» بررسی عوامل هماهنگی و وحدت هنری فرش ایران با سایر هنرها را محور تحقیق خود قراردادده است. این تحقیق، مطالعه‌ای تطبیقی در طرح‌های فرش ایران و دیگر

هنرهای ایرانی است. پژوهشگر در این پایان‌نامه با بررسی طرح‌ها و نقش‌مایه‌های آثار مختلف هنری از جمله فرش، موضوع زیبایی‌شناسی در طرح و نقش فرش و تجلی آن را دنبال نموده است.

خانم نازیلا دریایی (۱۳۸۴)، در پایان‌نامه دکترای خود تحت عنوان «زیبایی در فرش ایران» به بررسی مسایل کیفی تأثیرگذار در مرغوبیت و کیفیت فرش ایرانی پرداخته است. وی با توجه به فرضیه تحقیق به این نتیجه رسیده است که فرش ایران در اساس ویژگی‌های زیباشناسانه در خود دارد که توجه، کاربرد و حفظ این ویژگی‌ها، باعث ماندگاری این هنر-صنعت، بازاریابی و ثبت ارزش‌های فرهنگی هنری ایران خواهد شد. این تحقیق به تحلیل زیبایی‌شناسی در فرش ایران به طور کلی پرداخته و زیبایی‌شناسی فرش را به طور جزئی و منطقه‌ای که مدنظر ماست موردتوجه قرار نمی‌دهد.

آقای امیرحسین چیت‌سازیان (۱۳۸۵)، در پایان‌نامه دکترای خود با عنوان «نمادگرایی و زیبایی‌شناسی در فرش ایران از دوره صفویان تا پایان قرن سیزدهم هجری» به تحلیل و طبقه‌بندی نمادها در فرش ایران در دوره تاریخی موردنظر خود پرداخته که شامل مکان مورد بررسی و دوره زمانی مدنظر ما نمی‌باشد.

در کتاب «بختیاری‌ها، بافته‌ها و نقوش» تألیف فرحناز قاضیانی (۱۳۷۶)، مؤلف با ارائه تعدادی از طرح‌ها و نقوش دستبافته‌ها به تفسیر مختصر برخی نقوش پرداخته است.

خانم شیرین صوراسرافیل (۱۳۸۹)، در تألیف کتاب «از آبی آسمان تا سرخی دشت فرش» مبنای پژوهش خود را چگونگی وضعیت بافت فرش در مناطق فرش‌بافی استان چهارمحال و بختیاری قرار داده است.

۱-۵ فرضیه پژوهش

فرضیه‌های پژوهش عبارتند از:

۱. گرایش به مفاهیم و نشانه‌های طبیعت‌گرایانه در طرح‌ها و نقوش فرش چهارمحال و بختیاری دارای جایگاه ویژه می‌باشد.
۲. طرح‌ها و نقوش فرش چهارمحال و بختیاری متأثر از فرهنگ، باورها و ویژگی‌های اجتماعی مردمان آن خطه می‌باشد.

۱-۶ اهداف پژوهش

- الف- آشنایی نسبی با اصول زیبایی‌شناختی در نقش مایه‌های اصیل فرش چهارمحال و بختیاری
- ب- تحلیل نسبی طرح‌ها و نقوش فرش چهارمحال و بختیاری
- پ- معرفی نسبی و تفسیر طرح‌ها و نقوش منحصر به فرد فرش چهارمحال و بختیاری برای توجه و به کار بردن آن‌ها
- ت- گامی در شناخت و معرفی فرهنگ تصویری فرش چهارمحال و بختیاری بر مبنای اصول زیبایی‌شناسانه
- ث- گامی در شناخت مهم‌ترین ویژگی‌ها و خصوصیات که موجب زیبایی در فرش چهارمحال و بختیاری شده است

۱-۷ روش انجام پژوهش و جامعه آماری

این تحقیق یک تحقیق توصیفی است که برای جمع‌آوری اطلاعات نظری از روش کتابخانه‌ای و اسنادی - تاریخی منابع مکتوب و تصاویر بهره گرفته شده است. در روش میدانی از طریق مشاهده و بررسی نمونه‌ها و نیز مصاحبه با کارشناسان و دست‌اندرکاران این حیطه به گردآوری اطلاعات پرداخته شده. ابزار گردآوری اطلاعات در روش کتابخانه‌ای، فیش‌برداری و گردآوری تصویر و سند و در روش میدانی به ترتیب مشاهده مستقیم و مصاحبه می‌باشد.

جامعه آماری شامل :

- الف- در روش اسنادی-تاریخی، بررسی و مراجعه به کتاب‌ها و منابع درج شده در قسمت منابع .
- ب- در روش مشاهده‌ای تمامی فرش‌های دستباف بافته شده در چهارمحال و بختیاری با هر نوع بافت و متعلق به هر منطقه جامعه مورد مطالعه این پژوهش می‌باشند. (نمونه : ۶۰ فرش دستباف چهارمحال و بختیاری که از نظر زمانی طی ۱۰۰ سال اخیر بافته شده‌اند. فرش‌های فوق با استفاده از روش نمونه‌گیری انتخابی، انتخاب شده‌اند).
- پ- در مصاحبه کلیه صاحب نظران و کارشناسان فرش دستباف چهارمحال و بختیاری (نمونه : تعداد ۶ نفر از آنها با شرکت فرش استان و گروه فرش دانشگاه شهرکرد)

فصل دوم

مفاهیم نظری پژوهش
